

GRÁDISTYEI HORVÁTOK

A török hódítások elől menekülő horvátok a **16. században** telepedtek le Nyugat-Magyarországon - a mai magyar-osztrák határ mindkét oldalán -, ugyanakkor egy részük Szlovákiáig, sőt Morvaországig is eljutott. A **telepedők utolsó hulláma a 17. században** érkezett: a legnagyobb mértékű vándorlás az 1530-40-es évekre tehető. A betelepülők többsége jobbágy volt, de kis- és középnemes is található közöttük.

A 19. századig a társadalmi változások nem érintik döntő mértékben az e területen élő horvátságot. A vidékre évszázadokon keresztül **az agrárgazdálkodás és a kisipar jellemző**. A zárt településeken élők **megőrzik mély vallásosságukat, gazdag népi hagyományait**, s nem utolsó sorban a nyelvüket. Ma már sajnos nem sorolható a horvát kisebbség által lakott települések közé például a Körmenđ környéki Felsőberkifalu, Horvátnádalja, Harasztifalu és Nagykölked, pedig a múlt században még többségében horvátok laktak e településeken is. Napjainkban az **elmagyarosodott - egykori horvát - települések között szerepelnek többek között** Bozsok és (Tömörd is. **Bár Tömördön még a legidősebbek közül néhányan még ékes horvát nyelvet beszélnek.**)

A trianoni határok kijelölése kettéosztotta a horvát településeket, közülük több került magyar fennhatóság alá. (A mai Vas vármegyei horvát települések többsége is osztrák területhez tartozott.) A magyar érzelmű horvát lakosság kezdeményezésére politikai tárgyalások, tüntetések és végül népszavazás eredményeképpen 1923 -ban Olmód, Kis - és Nagynarda, Alsó - és Felsőcsatár, Horvátlövő, Szentpéterfa községek visszakérültek Magyarországhoz. A visszacsatolás emlékére minden községben emléktáblát állítottak. Szentpéterfát, mint a folyamat fő elindítóját a Magyar Nemzeti Szövetség a "Communitas Fidelissima" (a leghűségesebb falu) címmel tüntette ki. A parasztság Magyarországhoz ragaszkodott. A kereskedők, kézművesek és idénymunkások pedig Ausztriától remélték gazdasági felemelkedésüket; ez különösen Szentpéterfa lakosságát osztotta meg a visszacsatolást megelőző időszakban.

A II. világháború után a határzárból (vasfüggöny) adódó elzárttság, valamint a mezőgazdaság erőszakos **átalakítása a horvát lakosság jelentős részét arra kényszeríti, hogy a jobb megélhetési lehetőséget a környező városokban keresse**. Az 50-es években minden horvátok lakta településről telepítettek ki - elsősorban a Hortobágyra - néhány családot. A lélekszámot az 1956-os kivándorlások is tizedelik.

Az egykori nyugat-magyarországi horvátok mai neve: önelnevezés. Az 1920-as évektől létező Burgenland horvát fordításaként hamarosan elterjedt a Gradišće (ejtsd: Grádistye) szó, s ebből vált általánossá - nálunk az 1960-as évek elejétől - a grádistyei horvátok fogalom, amely így felváltotta a korábbi nyugat-magyarországi horvátok elnevezését. (A múltban néha még vízi-horvátoknak is nevezték e horvátokat.)

Vas megyében a horvát települések a nyugati határ mentén találhatóak: Peresznye (Prisika), Horvátszidány (Hrvatski Židan), Olmód (Plajgor), Narda (Narda), Felsőcsatár (Gornji Čatar), Horvátlövő ((Hrvatske Šice), Szentpéterfa (Petrovo Selo).

Súlyosan érintette a horvát településeket az 1949-ben felállított "műszaki zár", mivel e határ menti falvakat a vasfüggöny elzárta a külvilágtól.

Némi oldódást jelentett a határátkelőhelyek megnyitása: 1968-ban Kőszegnél, 1975-ben Bucsunál, 1991-ben Szentpéterfán.

A rendszerváltozás nyomán a 90-es évekre lebontott műszaki zár megszüntette a gazdasági, etnikai és ideológiai elzártságot. Ismét felélénkültek a két világháború között még oly jelentős mértékű és sokszínű határon átnyúló kapcsolatok - elsősorban az Ausztriához tartozó, határmenti horvát településekkel.

A vasi horvát települések két város vonzáskörzetében helyezkednek el: Kőszeghez kapcsolódik Horvátzsidány, Olmód és Peresznye, Szombathelyhez Felsőcsatár, Horvátlövő, Narda és Szentpéterfa. Ez azt is jelenti, hogy e két városban jelentős számban élnek a falvakból elszármazott horvát nemzetiségűek: egyes becslések szerint legalább annyi horvát él Szombathelyen és Kőszegen, mint a falvakban összesen. A falvakból való elvándorlást az iparosítás és a nagyüzemi mezőgazdaságra való átállás indította el.

Rendkívül nagy az ingázók száma minden faluból.

A rendszerváltás után a határok megnyitásával alaposan átrendeződött a munkásság helyzete. A szakmunkások nagy része munkalehetőséget talált a szomszédos Ausztriában, ez egzisztenciális felemelkedést is jelentett családjaiknak.

A területnek az anyaországgal nincsenek kiépített gazdasági kapcsolatai. E határmenti települések kitérés pontja elsősorban a turizmus lehetne.

Magyarországon általános önkormányzati választásokkal egy időben, 1994. december 11-én került sor első ízben a kisebbségi önkormányzati választásokra. Vas megyében Kőszegen, Szombathelyen és Szentpéterfán alakult horvát kisebbségi önkormányzat, illetve Peresznyén, Horvátzsidányban, Olmódon, Nardán, Felsőcsatáron és Horvátlövőn. Megyei társulás nem jött létre, de egy laza összefogást alakított a tíz megyei horvát önkormányzat. Ugyanakkor minden második önkormányzat egy taggal képviselteti magát a Magyarországi Horvátok Országos Önkormányzatában. A Magyarországi Horvátok Szövetsége ugyan létezik, de szerepe Vas megyében jelentéktelen. Vas és Győr-Moson-Sopron megye régiójában alakult meg a Magyarországi Gradistyei Horvátok Egyesülete Szombathelyi központtal, mely a kulturális életben, a külföldi kapcsolatok kiépítésében, ápolásában tevékenykedik, elsősorban az iskolások számára szervez sikeres rendezvényeket, anyanyelvi és kulturális vetélkedőket. Elnöke tagja a Horvát Szövetség elnökségének.

A megyei horvátság érdekeit a Vas Megyei Közgyűlés Kisebbségi és Külügyi Bizottságában horvát külső tag képviseli.

A gradistyei horvátok a horvát nemzet egyik alkotó eleme. Történelmük során nem tudtak alkalmazkodni az anyanemzetben lezajló társadalmi és életmód változásaihoz. Nyelvük nem volt egységes, mert különböző tájegységekről, különböző nyelvjárásokat hoztak magukkal.

A térség horvátságának kultúráját, identitástudatát, anyanyelvét évszázadokon keresztül a katolikus egyház őrizte meg.

A régióra több évtizedre visszamenőleg jellemző a színes, aktív amatőr művészeti mozgalom. Szinte minden településen megalakult a színjátszó csoport, tánccsoport, énekkar, zenekar. Jelenleg három település: Horvátzsidány, Felsőcsatár, Szentpéterfa iskoláiban van gradistyei horvát nyelv oktatása. Horvátzsidány és Felsőcsatár általános iskolájában német kisebbségű tanulók is járnak. Szentpéterfán csak horvát nyelvű kisebbségi oktatás zajlik. Horvát kisebbségi óvoda működik: Felsőcsatáron, Horvátzsidányban, Nardán és Szentpéterfán. Szombathelyen a Horvát Kisebbségi Önkormányzat szervezésében úgynevezett "vasárnapi iskola" formában óvodások és általános iskolások nyelvoktatása folyik.

A településeken kisebbségi könyvtári ellátást a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, mint báziskönyvtár biztosítja.

A vasi kastélyok, kúriák közül a horvát településeken találhatóak: Felsőcsatár: kúria (magánlakás), Peresznye: kastély (szociális otthon). Turisztikai vonzerőt képviselő templom van a következő horvát falvakban: Horvátlövő (barokk Szent Anna templom ereklyével), Narda (13. sz. - vélhetően 13. századi napórával!), Szentpéterfa (középkori). Ipartörténeti és történeti emlékek (malmok, "vasfüggöny", stb.): Felsőcsatáron talkum-bánya, vízimalom a Pinkán, Nardán a Megbékélés Keresztje és a "vasfüggöny" (tervezett) bemutatása. Az útmenti szakrális emlékek (kereszték, kőképek, kápolnák) közül különösen figyelemre méltó, értékes a felsőcsatári Mária-szobor 1686-ból. A térség legismertebb horvát alkotója Brigovich Lajos festőművész, munkájának gyümölcse az a néprajzi szoba, melyet saját lakásán alakított ki Horvátszidányban.

A kulturális örökség legillékonyabb formái a jelesnapok hagyományok. Az esztendő jelesnapok szokásai néhol mai napig fennmaradtak vagy éppen a felújításuk óta élnek. Ilyen például a farsangi rozsmaringolás Nardán és Felsőcsatáron, a farsangi maskarázás Olmódon, a mikulásjárás Horvátszidányban és másutt, a Luca-alakoskodó-járás Horvátlövön, a betlehemezés Nardán, stb.

Mind az anyaországgal, mind az ausztriai grádystyei horvátokkal ápoltságok fontosak, hasznosak a vasi horvátok számára. Több településnek van hivatalos vagy félhivatalos testvérkapcsolata mindkét ország horvátjaival, adott településeivel.

Az egyház a múltban - évszázadokon át - betöltött kultúra- és identitás-megőrző szerepe nem hanyagolható el napjainkban sem. E téren szükséges a minél nagyobb támogatottság a többség részéről: akár horvátországi papok befogadásával, akár csak a rendszeresebb horvát egyházi kapcsolatok kiépítésében, megerősítésében.

